

MICHAŁ PIELA SDS, *Udział duchowieństwa w polskim życiu politycznym w latach 1914-1924*, Lublin 1994, ss. 360.

Zaangażowanie się duchowieństwa katolickiego w polityczne życie stanowi na przestrzeni dziejów Kościoła delikatną, zarazem odpowiedzialną materię. Nie mogąc się dystansować od polityki, jako sztuki ułożenia sprawiedliwego życia społecznego, narodowego, międzynarodowego, problematyka ta jednak nie może zdominować uniwersalnej funkcji kapłana. Kościół lokalny egzystujący w konkretnym kraju i kapłani identyfikujący się korzeniami z daną narodowością nie mogą ulec dominacji przez elementy narodowe w stylu np. Polski Kościół, polski kapłan czy przez aktywność polityczną, społeczną. Kościół w Polsce jednak związany jest z losami narodu, zwłaszcza w krańcowych okresach jego historii. Temat omawianej pracy dotyczy szczególnego okresu dziejów, jaki stanowi odzyskanie w latach 1914-1924 niepodległego bytu przez Państwo Polskie i odbudowy jego struktur po przeszło 100 latach nieistnienia. Napisana przez ks. Michała Pielę SDS praca doktorska powstała na seminarium naukowym pod kierownictwem ks. prof. dr. hab. Zygmunta Zielińskiego w katedrze Historii Kościoła w XIX i XX w. w ramach Instytutu Historii Kościoła Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego. Została wydana przez Redakcję Wydawnictw KUL w 1994 r.

Treść omawianej publikacji zawarta jest w sześciu rozdziałach. Pierwszy traktuje o stosunku Kościoła (tu episkopatu, duchowieństwa) do problematyki niepodległości państwa polskiego w latach 1914-1918. W jego ramach omówiono m. in. następujące zagadnienia: inicjatywy konferencji biskupów polskich w latach 1916-1917, zaangażowanie w powstających organach władzy (Tymczasowa Rada Stanu, Rada Regencyjna, Naczelna Rada Ludowa) oraz rolę duchownych w związkach i organizacjach politycznych w czasie I wojny światowej. Pałacy i krwawy zarazem był problem kształtowania się granic Polski, problem często delikatny dla duchownych wszystkich wyznań i obrządków.

Temu zagadnieniu z perspektywy Kościoła autor poświęcił drugi rozdział, omawiając stosunek duchowieństwa do plebiscytów na Warmii i Śląsku, powstania Wielkopolskiego oraz walki o wschodnie ziemie Rzeczypospolitej. Odradzające się państwo polskie stało wobec pilnych problemów zbudowania sprawiedliwego ustroju społecznego i ułożenia w jego ramach dobrej polityki wewnętrznej i zagranicznej. Kolejny rozdział poświęcony jest udziałowi duchownych w kształtowaniu się „oblicza niepodległej Polski”, tj. prób oddziaływania na kształtowanie się w atmosferze burzliwych sporów ustroju państwa. Ciekawie potraktowano w tym rozdziale problematykę powstającej na forum Sejmu Ustawodawczego Konstytucji marcowej 1921 r., w tym i dyskusji nad konkordatem oraz kształtowanie się stosunków odradzającego się państwa polskiego ze Stolicą Apostolską. Następny rozdział omawia bezpośredni udział duchowieństwa w pracach Sejmu Ustawodawczego: poszczególne osoby, ich identyfikację z programami partii politycznych oraz inicjatywy ustawodawcze. W piątym rozdziale autor omawia związki i stosunek duchowieństwa, w tym poszczególnych członków Episkopatu polskiego do ugrupowań politycznych, zwłaszcza Narodowej Demokracji i Chrześcijańskiej Demokracji. W granicach odradzającego się państwa polskiego, jako spadkobiercy wielonarodowościowej I Rzeczypospolitej, zamieszkiwały mniejszości narodowe, zwłaszcza na ziemiach kresowych: Niemcy, Ukraińcy, Litwini i Białorusini. Ostatni rozdział poświęcony jest powyższej problematyce w aspekcie stosunku duchowieństwa katolickiego wobec niepolskich grup narodowościowych zamieszkujących terytorium Polski, zwłaszcza wspólnoty Cerkwi greckokatolickiej.

Publikacja niniejsza jest udaną próbą syntezy szczególnego, trudnego, zarazem delikatnego dla Kościoła w Polsce okresu jego dziejów w czasie niszczącej I wojny światowej i bezpośrednio po jej zakończeniu, odzyskiwania po przeszło 100 latach niepodległości, kształtowania jej granic w kontekście krwawych sporów z sąsiadującymi

narodami oraz tworzenia jej ustroju polityczno-społecznego. Przede wszystkim dotyczy stosunku Kościoła, zwłaszcza duchowieństwa wszystkich szczebli do powyższych problemów, zwłaszcza polskiego życia politycznego. Wbrew pozorom krótkiego, 10-letniego okresu (1914-1924), problematyka jest obszerna oraz trudna dla fachowego, rzetelnego i obiektywnego przedstawienia. Stąd czytający mogą słusznie upominać się o niektóre zagadnienia nie uwzględnione bądź potraktowane marginalnie. Na przykład omówione zagadnienia kształtowania się granic na kresowych, spornych z sąsiadami ziemiami przedstawione są bardzo obszernie, obiektywnie i fachowo. Dotyczy to zwłaszcza tematyki powstań i plebiscytu na Śląsku w aspekcie działań duchownych polskiej i niemieckiej narodowości, Episkopatu Polski oraz Stolicy Apostolskiej, następnie mniejszości niemieckiej na Śląsku w okresie międzywojennym. Praca warta jest szczególnej uwagi czytelnika ze względu na szereg nowych szczegółów oraz interpretacji. Przedstawienie zagadnienia mniejszości niemieckiej w poszczególnych parafiach (liczebność w proporcji do ludności polskiej, używanego języka, katechizacji, szkół, organizacji i bractw religijnych, duszpasterzy, organizacji duszpasterstwa i Służby Bożej) oraz w skali ogólnodiecezjalnej (diecezji śląskiej) w świetle prawa międzynarodowego (Polsko-Niemiecka Konwencja Genewska z 15 V 1922), polskiego i kościelnego jest w omawianej pracy pionierskim przedsięwzięciem autora. Udało się to osiągnąć dzięki bogatej bazie źródłowej, dotąd nie wykorzystanej w dużej części przez innych autorów, Archiwum Archidiecezjalnego w Katowicach, Archiwum Archidiecezjalnego we Wrocławiu, Archiwum Kurii Arcybiskupiej w Krakowie, Archiwum Akt Nowych w Warszawie, Archiwum Państwowego w Katowicach, Centralnego Archiwum Wojskowego w Rembertowie.

Czytający ma jednak prawo upomnieć się o problematykę Śląska Cieszyńskiego, który po powrocie do Polski należał do tego samego śląskiego województwa i śląskiej diecezji z siedzibą w Katowicach, którą jedynie zasygnalizowano. Przykładowo, zasłużony dla ziemi cieszyńskiej ks. Józef Londzin został wspomniany dopiero przy okazji jego działalności w Sejmie odrodzonej Rzeczypospolitej. Powrót tej części Śląska (dawny austriacki) do Polski był niemniej burzliwy i skomplikowany. Czynna zaś postawa tamtejszego duchowieństwa katolickiego i luterńskiego zasługuje również na uwagę. Podobnie w rozdziale szóstym ograniczenie zagadnienia mniejszości niemieckiej w Polsce tylko do Śląska Górnego z pominięciem zwłaszcza Śląska Cieszyńskiego, Wielkopolski, Pomorza, Powiśla stanowi mankament pracy. Czytelnik ma prawo upomnieć się również o pominięte niektóre zagadnienia w związku z omawianiem ziem wschodnich i problematyki tamtejszych mniejszości narodowych: litewskiej, białoruskiej i ukraińskiej. Powyższe uwagi uświadamiają konieczność ustalenia precyzyjności, nawet tak wydawałoby się wąskiego jak w niniejszej pracy tematu, i omówienia wyczerpującego mieszczących się w nim zagadnień. W następnym wydaniu powyższej pracy należałoby dołączyć indeksy: rzeczowy i nazwisk dla jej większej przejrzystości.

Zaletą omawianej pracy jest bogata baza źródłowa pochodząca z 19 archiwów państwowych i kościelnych oraz z Gocudarstwiennogo Istoriczeskogo Archivu USSR u Lvobi, publikacje o charakterze źródłowym, w tym i prasa polemiczna współczesna omawianemu tematowi oraz liczne opracowania. Wymienione źródła pozwoliły autorowi, mimo wspomnianych wyżej braków, przedstawić rzetelnie i fachowo zagadnienie określone tytułem omawianej publikacji.

ks. Józef Krętosz